

ARHIVSKI VJESNIK III, Zagreb 1960.

Treći svezak »Arhivskog vjesnika« ističe se većim brojem rasprava i članaka od prethodnih (usp. HZ XI—XII i XIII, 1958/9 i 1960). Težište je idalje ostalo na objavljivanju građe, ali je mnogo prostora posvećeno raznovrsnim prilogima s područja ekonomsko-društvene povijesti pomoćnih historijskih nauka i arhivistike.

Regesti dokumenata o narodnom ustanku 1941. godine (Iz fondova općih arhiva u NR Hrvatskoj) (9—88), objavljeni u rubrici »Građa«, rezultat su zajedničkog rada svih arhivskih ustanova SR Hrvatske kao prilog proslavi dvadesetgodišnjice ustanka. Dokumenti potječu iz 1941, pa je za razdoblje od siječnja do prosinca objavljeno 328 regesta. Dokumenti se odnose na područje SR Hrvatske i dijelom SR Bosne i Hercegovine; oni osvjetljavaju revolucionarni rad pred izbijanje ustanka, opseg ustaničkih akcija i prilike u zemlji pod okupacijom. Na kraju je dodan indeks mjesta kôja se spominju u dokumentima.

Prilozi Nade Beritić: »Iz korespondencije Nika Velikog Pucića« (89—117) i »Iz korespondencije Miha Klaića« (119—155) u vezi su s proslavom stogodišnjice narodnog preporoda u Dalmaciji. Autor objavljuje odlomke iz 38 pisama Nike Velikog Pucića V. Bogišiću, F. Račkom i svom ocu Marku iz razdoblja 1860—78 i 49 pisama Mihe Klaića Niki Velikom Puciću, V. Bogišiću i P. Čingriji iz razdoblja 1855—95. Pisma su vrijedan prilog za studij djelatnosti ove dvojice istaknutih političara iz porodnog razdoblja u Dalmaciji. U njihovim pismima odražavaju se neki najvažniji politički problemi u Dalmaciji u 2. polovici XIX stoljeća. Tako Niko Pucić piše o političkim prilikama u Dubrovniku, Dalmaciji i Habsburškoj monarhiji, o problemu sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, o pogibiji Eugena Kvaternika 1871 kod Rakovice, o prilikama na Balkanu nakon izbijanja bosansko-hercegovačkog ustanka 1875. Iz pisama Mihe Klaića V. Bogišiću i P. Čingriji (1875) doznajemo za njegova uporna nastojanja da što više pomogne bosansko-hercegovačke ustanike novcem i oružjem. Najviše je Klaićevih pisama iz 90-ih godina (upućena su Čingriji), u kojima raspravlja o političkim prilikama u Dubrovniku i Dalmaciji, po pokretanju »Crvene Hrvatske« 1891, o hrvatsko-srpskim odnosima u Dalmaciji i dr.

Regeste na hrvatskom jeziku »Zaključaka Hrvatskog sabora I, 1631—1693« (izdane Državnog arhiva u Zagrebu, 1958) (157—210) sastavio je M. Stanisavljević da bi olakšao znanstvenu upotrebu saborskih zaključaka. Nakon što je u uvodu istaknuo teškoće s latinskom terminologijom, dodaje na kraju tumač nekih hrvatskih upravnih termina.

Na hrvatsku ekonomsku povijest odnose se dva priloga. J. Buturac opisuje »Sisačku gospoštiju u prvoj polovici XIX stoljeća« (289—350) i ističe da »ovaj prikaz po svojoj obradbi i svrsi nije ni znanstvena ni stručna povijesno-ekonomska radnja, nego građa priređena na poseban način i s posebnom svrhom... da historičare ekonomiste što konkretnije informira o velikom obilju dragocjenih podataka za izučavanje ekonomske historije sisačkog kraja«. Autor je u potpunosti izvršio ovaj zadatak Nakon opisa razvoja sisačkog vlastelinstva u XIX st., slijede popisi stanovništva po pojedinim naseljima, koji omogućavaju praćenje njegovih migracija u 1. pol. XIX st., Autor nastavlja s prikazivanjem ekonomskih prilika stanovništva (podaci o količini prinosa žitarica, broju stoke, vinogradima, prihodima pojedine kuće i obavezama

prema vlastelinstvu) i iscrpnim opisom imovine, uprave i prihoda vlastelinstva. Od dodataka (mjere i vage, moneta; indeks cijena; latinsko-hrvatski ekonomski rječnik) najkorisniji je posljednji.

I. **Karaman**, »O gospodarskom položaju crkvenih posjeda u Hrvatskoj potkraj 18. stoljeća« (335—365), piše o ukidanju samostalnih muških i ženskih redova u Hrvatskoj za Josipa II i o podržavanju njihovih posjeda, pa konstatira da su u Hrvatskoj ovom reformom bili u prvom redu obuhvaćeni samostani pavlina i klarisa. God. 1785. osnovan je u Zagrebu Komorski administratorat koji je upravljao ranijim komorskim posjedima i podržavljenim crkvenim posjedima u okviru zagrebačkog distrikta. God. 1787. osnovan je posebni inspektorat, sa sjedištem u Lepoglavi, za posjede ukinutih samostana, a za distriktualnog inspektora imenovan je Josip Kralj. Nakon što nas je upoznao s gospodarskom strukturom vlastelinstva Lepoglava (elaborat Josipa Kralja) i prihodima Komorskog administratorata u Zagrebu s podržavljenih crkvenih posjeda, autor zaključuje da je aktivnost komorske uprave u Zagrebu omogućila djelovanje stručnjacima iz redova građanstva, ističući »da je upravo iz redova službenika Komorskog administratorata u Zagrebu proisteklo nekoliko učesnika u poznatoj zavjeri Martinovićevih zavjerenika 1794/95. godine« (usp. o tome prilog istog autora: »Komorski zemljišni posjed u Hrvatskoj i »jakobinac« Josip Kralj«, Radovi F. F., Odsjek za povijest 3, 1960).

J. **Šidak** objavljuje »Prilog pitanju odnosa Petra Zrinskog prema kmetovima u doba urote (1670)« (367—376). Nakon što je iznio ranija mišljenja u historiografiji o tom pitanju, donosi originalne tekstove dokumenata o odnosu Petra Zrinskog prema svojim kmetovima, koji su dosad bili poznati samo iz regesta F. Račkoga. To su: izvještaj Ratnog vijeća u Grazu caru od 13. III 1670, pismo karlovačkog zapovjednika Herbersteina Ratnom vijeću od 20. III 1670, pismo upravitelja staleža vlastelinstva Zmajlovića župniku u Vivodini od 22. III 1670, pismo kranjskih staleža Ratnom vijeću od 29. III 1670. i pismo građana Krškog Ratnom vijeću od 24. III 1670. Nakon analize navedenih dokumenata ističe da su »izvan sumnje ove činjenice: 1. da je Zrinski pozvao na ustanak i kmetove, a ne samo podanike s vojnom dužnošću; 2. da im je u slučaju, ako mu se pridruže sa svojim konjem, zajamčio oslobođenje od podavanja i robote, tj. priznao im status slobodnjaka-vojnika; 3. da je to učinio javno, preko mjesnih župnika, koji su njegov poziv prenijeli seljacima s propovjedaonice«. Dodajući da izgleda da je Zrinski taj poziv na ustanak »ograničio samo na svoje posjede u Pokuplju (ozaljsko vlastelinstvo) i, možda, na Primorju«, konstatira da dokumenti ne govore o općem ukidanju kmetstva i robote, a ostavlja »otvorenim pitanje, da li je Zrinski barem svima svojim kmetovima, ukoliko mu se pridruže, obećao neko olakšanje tereta, makar i ne posjedovali konja«. Raspravu završava zaključkom, da je »Zrinski doista nastojao da, uz ostalo, nađe za svoj ustanak protiv Habsburgovaca oslonac i u kmetova«.

V. **Mošin**, »Povelja cara Dušana o zemlji Labinovoj« (387—394), donosi prijepis teksta jedne dosad nepoznate Dušanove povelje, koji je pronašao u jednom grčkom oktoihu iz 2. pol. XIII st. (zbirka grčkih rukopisa u Ohridu). To je Dušanova darovnica zemlje Labinove nekom — kako autor pretpostavlja, srpskom vlastelinu — Šaranu. Nakon analize teksta (s diplomatske, pravne i jezične strane) zaključuje da je povelja izdata u prosincu 1351.

J. Lučić, »Banovac Andrija Banfi — Prilog kronologiji hrvatske banologije« (395—404), dovodi u sumnju ranije mišljenje u historiografiji da je Andrija Banfi bio hrv.-dalm.-slav. ban 1476/77. Analizom prilično oskudnih izvornih podataka konstatira da je Andrija Banfi — premda je nosio naslov dalmatinsko-hrvatskog bana — bio zapravo banovac u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji 1475/76.

Veoma su korisni prilozi koji opisuju sređivanje pojedinih fondova. Sistematskim pregledom sadržaja građe i upozoravanjem na važnost pojedinih podataka, olakšavaju znanstveni rad i upotrebu izvora.

Prilog I. Beuca, »Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića« (233—278), sastoji se od više dijelova. Autor najprije donosi kratku biografiju V. Spinčića, a zatim opisuje postanak njegove ostavštine i način kako je dospjela u Državni arhiv u Zagrebu. U trećem dijelu opisuje ranija sređivanja, a nakon toga svoje sređivanje Spinčićeve ostavštine. Ističe veliku važnost ove ostavštine za proučavanje povijesti Istre u 2. pol. XIX i na poč. XX st. Na kraju objavljuje iscrpan inventar ostavštine: ona se sastoji od dnevnika, zabilježaka, sastavaka i korespondencije V. Spinčića, zatim od građe (govori, interpelacije, bilješke i dr.) koja se odnosi na njegov zastupnički rad (Carevinsko vijeće, Istarski sabor); dio ostavštine odnosi se na različita pitanja iz ekonomske, političke i kulturne povijesti Istre.

Vera Zmajić opisuje »Riječke spise iz arhiva Ugarske komore (Acta Fluminensia) 1776—1804« (377—386) i ističe da ovi spisi pripadaju po svojoj provenijenciji Ugarskoj komori: predmeti, koji su se odnosili na Rijeku i njezino područje, izdvajali su se u Ugarskoj komori i posebno katalogizirali. Spisi teku od 1776 (Rijeka dolazi u sklop Severinske županije, osniva se Riječki gubernij) do 1804. Iscrpano je opisano sređivanje i sastav građe, važne za ekonomsku i kulturnu povijest Rijeke i Hrvatskog primorja.

Bartol Zmajić piše o »Sređivanju fonda uprave Primorskih imanja (Acta Buccarana 1670—1776)« (405—413). To su spisi uprave u bivšim zrinško-frankopanskim imanjima u Hrvatskom primorju, koja su nakon 1670. došla pod upravu Ugarske komore u Požunu. U prvom dijelu izlaže razvoj uprave nad Primorskim imanjima od 1670. do ukidanja Tršćanske intendancije i njoj podređene uprave Primorskih imanja, te osnivanje Severinske županije 1776. U drugom dijelu opisuje sređivanje ovog fonda — nakon restitucije 1960. dodan mu je i dio koji se dotad čuvao u Budimpešti — informirajući i o sadržaju građe, koja je »bogatno vrelo za ekonomsku povijest Hrvatskog primorja, a s njime i usko povezanu povijest ostalih hrvatskih krajeva«.

Od ostalih priloga (arhivski problemi, prikazi, vijesti) potrebno je upozoriti na prilog Tatjane Ribkin, »Ultravioletna fotografija u službi arhivista i restauratora« (429—436). Na temelju ispitivanja konstatira da fotografiranje pomoću ultravioletnog svjetla mnogo pomaže pri oživljavanju i čitanju oštećenih i teško čitljivih rukopisa. Iznosi da su postignuti dobri rezultati prigodom fotografiranja s ultravioletnim svjetlom jedne stranice svežnja zadarskih notarskih spisa iz XIV st. (svežanj je — zajedno s drugih 40 svežnjeva — teško oštećen djelovanjem morske soli, kad je sanduk, u kojem su se 1943. prenosili u Italiju, pao u more). Bilo bi potrebno da se na taj način, unatoč visokim troškovima, pokuša spasiti ove izvanredno vrijedne spise od konačne propasti.

Tomislav Raukar

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB